

Oxsjö by och såg, del 1

Med skogen som grund för överlevnad

Skogshanteringen har uråldriga anor i vårt land. Den har gått hand i hand med landets uppodling och bebyggelse. I kyrkoböckerna är Oxsjö som by ett okänt begrepp före sågens tillblivelse under slutet av 1700-talet. Tiden före sågen är höljt i dunkel. Det tycks inte finnas någon muntlig tradition om t.e.x. oxen i Oxsjöns namn - eller finns det?

Oxsjösågen

Man kan ana en tidig bosättning av "svedjebrukare" i trakten. Fisket och jakten har nog varit en stor del av försörjningen. Enligt "Industriminnen i Västernorrland" tillkom Oxsjö vattensåg under 1790-talet på initiativ av Pehr Hellzén. Det var en finbladig såg med två ramar. De äldsta skogsavverkningarna gällde i huvudsak det grövsta virket. Efter hand utvecklades tekniken så att man kunde ta hand om även det klenare virket.

Bland de första personer som är kyrkoförd under Oxsjö såg är en sågkarl, Sven Larsson med Hustru. Omkring 1805 utökas antalet personer, som skrivs under Oxsjö såg, till ett 20-tal inkluderar hustrur, barn och pigor. År 1840 kommer en ny "Inspektor", Teodor Carlsson, som kommer från Lögdö.

Det tycks inte finnas någon passande bostad för honom och hans hushåll på Oxsjö. Han bor de första åren i Märrgård och flyttar upp till Oxsjö först mot slutet av 1840-talet. Denne inspektor tycks ha varit en drivande person, för nu börjar sågens personal öka och flera familjer skrivs i Oxsjö. Omkring 1860 finns ett 60-tal personer skrivna under Oxsjö såg.

Man kan se, i brevväxling mellan Landshövdingen och Förvaltare Carlson, 1853-54, att det börjar råda konkurrens om virket från kronans skogar. Han tycks ha haft svårigheter att komma över det virke han enligt sågens Privilegie brev från 1790 har rätt till. Han skriver och framhåller nödvändigheten av att Konungens Befallningshavande vidtar "nödvändige" åtgärder så att sågen verkligen kommer i åtnjutande av de 200 träd som är avtalat. Landshövdingen svarar att man inte kan bestrida att sågen har rätt till "stockfångst", mot stadgad "stubböres" avgift, av 200 träd årligen, på Oxsjö Allmänning, men att de senaste årens avvittringar till hemman gör att det svårligen går att avverka 200 träd årligen. Här efter avstannar ökningen och är ganska konstant runt 60-70 personer fram till början av 1900-talet då en ny storhetstid börjar. 1925 är man uppe i 125 - 130 personer.

Den ökande efterfrågan på virke, som skapades av den växande sågverks- och massaindustrin, ställde krav på transporter, dels från skogen och fram till flottlederna och dels de allt längre flottlederna. Fler och fler värmlänningar kom till de norrländska skogarna, de medförde ett sätt att lasta på dubbla kälkar, "bock och get", vilket medförde att man kunde lasta större lass. Virkestransporten från avverkningsplatsen måste i regel ske på vinterföre, vilket gjorde att avverkningarna drevs som säsongarbete un-

der vintern. När våren kom och smältvattnet samlats ihop i de olika dammarna var det dags för nästa moment - flottningen. Runt Oxsjö fanns ett stort och väl förgrenat flottningssystem.

Sommartid hade många ett torp att sköta eller så kunde det vara kolning och kolvedshuggning. Det var inte många som hade fast anställning året om, det vanligaste var huggning och körning på olika stämplingar varje vinter. Ofta var det långt från hemmet och man var förlagda i skogskojor med fasta britsar och eldstad i mitten där alla skulle laga sin mat. Man kan lätt föreställa sig luktupplevelsen av matos som blandas med svettiga, blöta och kådiga vadmalskläder, sura yllestrumpor och röken från halvsur ved.

Brev till Kongl. Maj:ts Befallningshavare i Länet.

(Inkom den 28 januari 1854.)

Förvaltaren på Oxsjö sågverk i Lidens socken af Medelpad J. T. Carlson har uti ansökningen den 20 december nästlidet år begärt att nödige åtgärder måtte af Konungens Befallningshafvande vidtagas för Sågverkets tillgodonjutande af dess uti ansökningen bilagda Privilegier tillförsäkrade stockfångst 200 trän årligen från Kronoskogarne i Lidens socken hvaröver Konungen.

Svaret.

Att Oxsjö Sågverk genom Kongl. Kammar och Comers Collegiers utslag den 10 augusti 1790 är berättigat till stockfångst å så kallade Oxsjö Allmänning af 200 trän årligen, emot stadgad stubböres avgift, kan icke bestridas, men om efter siste års förrättad afvittring af de flere å samma Allmänning anlagda hemman hvartill de dugligaste egotrakterna blivt diskonterade, återstående överloppsjord som är särdeles steril och ofruktbar kan, med skogens framtida bestånd svårligen medgiva årlig afverning af 200 sågbara trän, det anser jag för min del ganska tvi-

velaktigt, dock lærer förhållandet om så väl timmertillgången som skogens tillväxt tid komma att undersökas bedömas af de förrättningsmän som erhålla Konungens Befallningshavandes förordnande att jämlikt föreskrifterna i 4-de och 5-te mom. Af Kongl. Brevet den 29 maj 1852 med skogsränta belägga den del af Krono Öfverlopps-jorden som befines erforderlig för att betrygga Sågverket vid tillgodonjuta det af den detsamma tillförsäkrade årliga stockfångst.

Sjö den 23 januari 1854.

Enl. uppgifter lämnade av Ture Lindholm, sågades varje år omkring 10 000 stockar på Oxsjösågen. För att vara tjänliga som sågtimmer skulle träden vara minst 10 tum i lilländan. Endast entums okantade bräder sågades. Bakveden lades upp i högar för senare kolning eller upphuggning till ved. Det var 4 sågare anställda på Oxsjösågen och de bodde med sina familjer i den stora gården öster om Oxsjöjärn. Bräderna flottades ned till Brudsjöns utlopp där de togs upp och travades i högar. Bräderna kördes sedan vidare med hästar och vagnar fram till nuvarande Svedins i Sillre där de släpptes i en torrånna som gick ner genom Rännaldalen till älven.

Flottare i arbete vid Oxsjödammen. Varpbåten ligger bakom och trycker på, svag motvind.

Flottningen, på våren, var en period med intensiv verksamhet, det gällde att på ganska kort tid förflytta virket från uppläggen i skogen fram till industrierna. Arbetet måste vara slutfört innan de ökade vattenmängderna från snösmältning och islossning sinade. År 1902 upphörde

Kolmila

flottningen av sågat virke från sågen och ned till Brudsjön och 1962 upphörde all flottning från Oxsjön.

Resterna från sågningen ,den sk. "bakveden", restes till milor och kolades till träkol som man använde i den egna smedjan. Men det var även eftertraktat av järnbruket vid framställningen av järn. Det var inte bara avfall från sågen som kolades, man avverkade även sk. Kolved, i regel ett smäckrare virke. En kolmila fodrade ständig passning. En bra kolare måste ha hjälp av det övernaturliga, av skogens makter. Han hade vördnad och respekt för elden som pyrd i milans inre.

Artikeln i detta och i nästa nummer av Lidens Tidning har sammanställts efter en studiecirkel, som genomförts inom Liden PRO under vintern 2003/04 och med huvudsaklig inriktning på Oxsjö by och verksamheten däromkring.

Styrelsen för LIDEN PRO 2004 i uppsluppen stämning på kökstrappen till det omsorgsfullt renoverade högkvarteret Oxsjö "Herrgård"

Från vänster: Sören Jonsson, Märta Forsberg (ordförande), Gerda Bergström, Anne Marie Englund, Tore Dufva, Berna Norman, Alva Magnusson och Erik Winroth.

På bilden saknas Berit Bergström och Jan Forsgren.

Foto: Arne Johansson.